

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.556.44(477) : [331.53+364.046.4](438)

JEL E240+F220

Дмитрук Б. П.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ЗАРОБІТЧАНИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В ПОЛЬЩІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Розглянуто тенденції міграційних процесів в Україні, причини, що спонукають українців емігрувати в інші країни світу, фактори впливу міграції на країну-експортера і країну-імпортера робочої сили. Обґрунтовані причини, які спонукають українців працевлаштовуватись у Польщі, проблеми соціального захисту.

***Ключові слова:** міграція, еміграція, міграційний процес, фактори впливу, наслідки, країни виїзду, приймаючі країни, соціальний захист.*

Dmytruk B.

East European University of Economics and Management

UKRAINIAN MIGRANT WORKERS: PECULIARITIES OF EMPLOYMENT IN POLAND AND THE PROBLEMS OF THEIR SOCIAL PROTECTION

The tendencies of migration process in Ukraine are analyzed. The reasons that encourage Ukrainians migrate to other counties of the world, the impact migration factors on the county-exporter and the country-importer of labor power are studied. The reasons that encourage Ukrainians to look for a job in Poland and their social protection are proved.

***Keywords:** migration, emigration, migration process, impact factors, effect, country of origin, receiving country, social protection.*

ВСТУП

Міграція (латинське «migratio») – переселення, переміщення населення, трудових ресурсів, капіталу з однієї країни в іншу, а також внутрішньодержавні – з одного регіону в інший [1].

Міжнародна міграція як складова загального процесу міграції – явище не нове. Воно виникло багато століть тому з різних причин:

кочівництво скотарів, військові й колоніальні загарбання, стихійні лиха, географічні відкриття та освоєння нових життєвих просторів.

Потоки міжнародних мігрантів спочатку взагалі не фіксувались державними органами. Теоретичні дослідження міграції були відсутні. Активна розробка проблем міжнародної міграції почалися з кінця 60-х років XX століття в межах моделей економічного зростання [2].

Міграцію варто розглядати як закономірний наслідок розвитку інтеграційних процесів, необхідну об'єктивну передумову становлення єдиного міждержавного ринку праці.

Разом з тим міграція навряд чи була б можлива у великих масштабах, якби не існувало економічної доцільності, а інколи й необхідності використання іноземної робочої сили. Це пов'язано з дією таких чинників [2]:

- прагненням зменшити витрати виробництва за рахунок використання дешевої, у порівнянні з національною, іноземної робочої сили;
- залученням кваліфікованих працівників;
- доцільністю транснаціональних корпорацій, що не тільки підвищує географічну мобільність робочої сили, а й вирівнює умови її застосування у світовому масштабі;
- розвитком засобів транспорту й зв'язку, що стимулює географічну мобільність населення;
- зростаючою взаємодією виробничих, науково-технічних і культурних зв'язків різних країн.

На сьогодні багато країн світу живуть в епоху великих трансформацій, коли швидко змінюється етнічна структура населення. Це пов'язано як з масштабами міграційних процесів, так і з явищами, що відбуваються в межах окремих регіонів.

Останнім часом сотні мільйонів людей залишають місця постійного проживання і долають тисячі кілометрів у пошуках кращого життя. У 2013 році в доповіді ООН повідомлялось, що загальне число міжнародних мігрантів у світі становить 232 млн осіб – це приблизно 3,2 % населення Землі. До 2050 року чисельність міжнародних мігрантів може зрости до 405 млн чоловік [3].

Міжнародна міграція робочої сили характеризується такими поняттями: *міграція* – це пересування людей з країни в країну або всередині країни; *еміграція* – виїзд із країни певного контингенту людей; *імміграція* – це виїзд у країну певного контингенту людей; *реміграція* – повернення людей, які раніше виїхали [4].

Визначальним критерієм, що дозволяє виділити міграцію з інших переміщень громадян через кордон, є *мотивація*.

Мотивація – причина, яка спонукає економічного суб'єкта до діяльності для досягнення певної мети, наявність інтересу до цієї діяльності й способів її реалізації [1].

Вона включає такі мотиви (рис. 1):

Рис. 1. Критерії, що дозволяють виділити міграцію з інших переміщень громадян через кордон

Джерело: створено автором на основі [2]

Сьогодні, на переконання фахівців, у світовому господарстві превалює «ера економічних реформ міграції» [2].

Міграція населення є природним і закономірним процесом, який дозволяє збалансувати економіку, соціальну, політичну і духовну сфери суспільства. За рахунок міграції люди мають можливість знайти своє місце в житті і проявити себе. Мігранти, яким необхідні знання, їдуть поближче до культурних центрів, а хто намагається підвищити матеріальні статки, їдуть у країни, де цінується робоча сила і є можливість заробити.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз причин, що спонукають українців емігрувати в інші країни світу, в першу чергу в Польщу, фактори і можливі наслідки для країн-імпортерів робочої сили. Обґрунтовані можливі наслідки міграції для емігрантів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міграція являє собою важливу проблему, що виникає перед урядами багатьох країн. Необхідно знайти рівновагу серед різних питань і інтересів – економічних, соціальних і політичних.

Міграція здійснює суттєвий вплив як на економіку країн-експортерів, так і країн-імпортерів робочої сили (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу міграції на економіку країн-експортерів
і країн-імпортерів робочої сили

I. Позитивні фактори	
Групи факторів	Країни виїзду
1	Відчуває зниження тиску надлишкових трудових ресурсів, які є у неї, і зменшення соціальної напруги в країні.
2	Поповнює доходну частину платіжного балансу за рахунок грошових переказів працюючих за кордоном власних громадян.
3	Отримує значні вигоди за рахунок ввезення емігрантами різного роду матеріальних цінностей: грошових коштів, автомобілів, товарів тривалого користування тощо.
4	Отримує більш кваліфіковану робочу силу, яка повертається на батьківщину і використовує накопичені знання, досвід, грошові та матеріальні кошти для розвитку економіки країни.
Приймаючої країни	
1	За рахунок залучення додаткової кваліфікованої робочої сили стимулюється зростання продуктивності праці й ефективності виробництва у країні.
2	Отримує економію на витратах на освіту і професійну підготовку.
3	Отримує можливість економії за рахунок скорочення купівлі ліцензій, патентів, ноу-хау за кордоном і відповідно за рахунок продажу їх на світовому ринку.
4	Підвищує конкурентоспроможність своїх товарів внаслідок зменшення витрат виробництва і внаслідок низької ціни іноземної робочої сили.
5	Стимулює власне виробництво і збільшує зайнятість за рахунок додаткового попиту на товари і послуги робочої сили.
6	Виграє внаслідок відходу від реалізації різного роду соціальних програм для іноземних робітників.
7	Покращує демографічну ситуацію у своїй країні, уповільнює загальний темп старіння населення.
II. Негативні фактори	
Країни виїзду	
1	Втрачає (зазвичай крашу) частину своєї робочої сили, оскільки у своїй більшості країну залишають найбільш кваліфіковані працівники. Особливо страждають країни, що розвиваються, оскільки втрачають вкрай необхідні для розвитку найкращі кадри, на підготовку яких раніше були витрачені значні кошти.
2	У результаті постійно зростаючої еміграції пропадає так званий «ефект віри» в розвиток економіки власної країни, що в кінцевому результаті призводить до зниження рівня інвестицій у економіку цієї країни.
3	У результаті відтоку мізків за межі національних кордонів посилюються і без того потужні позиції конкурентів у міжнародній торгівлі.
4	Не отримує певну частину національного доходу і податкових надходжень до бюджету.
Приймаючої країни	
1	Отримує додаткову конкуренцію на ринку, що призводить до зростання безробіття.
2	Отримує елементи соціальної напруженості в суспільстві у вигляді конфліктів на національному, релігійному ґрунті, а також зростання злочинності тощо.

Джерело: розроблено автором з урахуванням [2]

Однією з головних причин трудової міграції українських громадян є втеча від бідності та безробіття. Іноді заробітчанство для українців стає єдиною умовою виживання [5].

Половина з тих, хто прагне змінити країну (41 %), мотивують це напруженою політичною ситуацією й бажанням забезпечити собі краще життя, а своїм дітям – стабільне майбутнє [6].

Не бракує тих, хто основною причиною виїзду за кордон називає непередбачувану ситуацію та ризики через нестабільність в Україні й економічний спад, пов'язаний з цим.

До 2013-го кількість українців, які виїхали за кордон, становила близько 7 млн осіб [7]. За останні три роки (2014–2016) ситуація не поліпшилась. Потік тих, хто готовий покинути країну, не зменшився.

Сьогодні точної чисельності українців, які виїхали за кордон, не знає ніхто. Як стверджує голова Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування В. Воскобойник, нині люди, їдучи на заробітки, не знімаються з обліку тут і не стають на облік там. Тому 10 мільйонів – цілком реалістична цифра [7, с. 1].

Ця цифра охоплює як трудових мігрантів, так і підприємців, які розвивають власну справу за кордоном, і студентів, що навчаються за межами України. Зрештою, щоб оцінити масштаб постійної міграції з України, потрібно дочекатись перепису населення, адже в незалежній Україні його проводили тільки 2001 року.

Новий сплеск трудової міграції в Україні припав на 2009–2010 роки: світова економічна криза підкосила фінансовий добробут українців. Саме тоді й почали говорити про масовий характер українського заробітчанства. Наступна хвиля міграції почалася після анексії Криму і військових дій на Донбасі.

Сьогодні є багато українців, які готові змінити професію і працювати фізично по 14 годин на добу. Раніше проблеми стосувалися в основному західних і центральних регіонів. Тепер їдуть і зі сходу, і з півдня. Влаштовуються на роботу, а потім викликають родичів, сусідів, знайомих.

Найбільш сприятливою країною для легального працевлаштування українських громадян є Польща (табл. 2). Це підтверджують результати соціологічного опитування, проведеного Всеукраїнською асоціацією компаній [7].

Швидке зростання економіки країни і трудова міграція поляків у інші країни привели до збільшення вакансій на фабриках, заводах, у будівництві, сільському господарстві, інших галузях. І в Польщі не вистачає трудових ресурсів.

Середня зарплата громадян України в Польщі коливається в межах 12–20 тис. гривень [6]. Вона залежить від кваліфікації працівника. Проте наймати робітників з України вигідно. Якщо будівельник з України за місяць отримує 900 доларів, то польському

спеціалісту необхідно заплатити 1300. Продавцю у відомому польському супермаркеті пропонують від 14 тис. грн, в Україні – від 4 тис. гривень на місяць, працівнику на складі в Польщі – 23 тис. грн, в Україні – 7 тисяч.

Таблиця 2

Країни, яким українські громадяни віддають перевагу при працевлаштуванні

№ з/п	Країна	Питома вага, %
1	Польща	36
2	Росія	25
3	Німеччина, Чехія	5
4	Італія	3
5	Іспанія, Португалія, Туреччина	2
6	Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати, США, Фінляндія	1

Джерело: розроблено автором з використанням [7]

Низькокваліфікований персонал отримує практично мінімальну зарплату. У 2017 році вона становить 2 тис. злотих (460 євро) і 1,5 тис. (близько 336 євро) – після сплати всіх податків [6].

Не так давно у Польщі прийняли закон, згідно з яким мінімальна зарплата трудового мігранта і поляка повинна бути однаковою [8].

З часом, якщо мігранти залишаються працювати, зарплата у них збільшується. Наприклад, якщо попрацювати в Польщі рік, то можна розраховувати на зарплату в 700 євро. При цьому середня зарплата в цілому в Польщі складає 4 тис. злотих, тобто трохи менше 1 тис. євро.

У Варшаві вона дещо вища. Наприклад, менеджер середньої ланки отримує в столиці від 4 до 6 тис. злотих [8].

У 2016 році місцеві компанії виявили бажання найняти рекордних 1,3 млн робітників (причому основна маса з них – громадяни України), задіяних, зокрема, на сезонних роботах. Це приблизно на дві третини більше, ніж у 2015 році [8].

За даними Державної агенції статистики Польщі, в країні офіційно працює близько 800 тис. громадян України, а за неофіційними даними, їх понад мільйон.

Для захисту заробітчан зареєстрована профспілка, яка відстоюватиме права українських працівників [9].

Громадяни країн, що не входять до Європейського Союзу, в тому числі й Україна, можуть влаштуватися на роботу в Польщі згідно зі стандартною процедурою легалізації зайнятості і мають можливість працювати на території Польщі протягом шести місяців упродовж року на підставі заяви роботодавця про намір узяти на роботу іноземця.

Іноземець, який приїхав до Польщі, маючи туристичну візу або ж у рамках безвізового режиму, теж може шукати роботу. Перед цим треба подбати про легалізацію свого працевлаштування, а також перебування в Польщі. Для цього подається заява, на підставі якої видається дозвіл на тимчасове проживання і дозвіл на роботу. Перелік документів, які вимагають органи реєстрації таких звернень, майже в кожному воєводстві різний. Зрештою, якщо дозвіл на працевлаштування в Польщі оформляють у інших країнах, то список документів теж відрізняється.

Документи про дозвіл на роботу або заява про намір працювати є передумовою надання дозволу і на перебування в Польщі (якщо це питання не було врегульоване раніше). Польські консульства в Україні видають візи з дозволом на роботу, що реєструється на підставі відповідного повідомлення. У ньому іноземець підтверджує, що готовий працювати на основі переданої польським роботодавцем заяви або дозволу на роботу [10].

Польща спростила процедуру працевлаштування для громадян Росії, Грузії, Молдови і Білорусі, але лише для українців поляки спростили процедуру оформлення трудових віз. Тепер 9 із 10 гастарбайтерів у Польщі – з українськими паспортами. Окрім того, Польща намагається вивести трудових нелегалів із тіні. З 2012 року роботодавці повинні оформляти на кожного робітника трудовий договір, підтвердження візи й медичної страховки. За кожного легального працівника роботодавець отримує пільги на сплату податків, а за «підпільного» нелегала – 3 тисячі доларів штрафу [11].

Поки молоді поляки їдуть на заробітки у Великобританію, Ірландію, Нідерланди, Норвегію, інші країни (з моменту вступу Польщі до ЄС виїхало 4 млн осіб), їхні робочі місця можуть зайняти громадяни України. Щорічно з країни продовжують виїжджати 2–2,4 млн поляків [6].

Користуються попитом лікарі, медичні сестри, інженери, будівельники, зварювальники, токарі, оператори з числовим програмним забезпеченням, швачки, водії-далекобійники.

Важче працевлаштуватись хімікам, біологам, педагогам, працівникам соціальної сфери. Хіміки можуть знайти роботу лише в регіонах, де є хімічна промисловість.

Виїжджаючи за кордон, українські заробітчани повинні знати і, за можливістю, зменшити ризики при працевлаштуванні [12] (рис. 2).

Поляки не виявляють бажання приймати біженців із мусульманських країн і виступають проти іноземців, які намагаються поселитись у Польщі.

Результати опитування, проведеного у вересні 2016 року на замовлення міжнародної організації з міграції, показали, що дві третини поляків висловили побоювання, пов'язані з напливом

іноземців-мусульман [13]. Сьогодні в Польщу приїжджають в основному з України і держав Південної Азії.

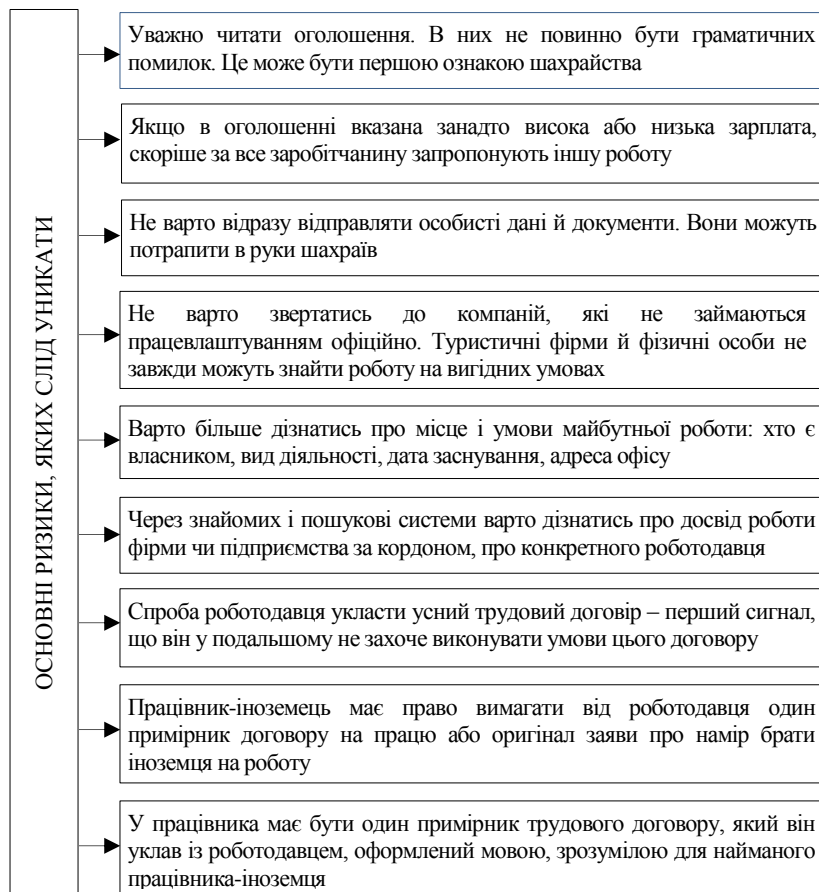

Рис. 1. Застереження майбутнім заробітчанами, які від'їжджають до Польщі
Джерело: складено автором на основі [12]

Польські політики підтверджують, що країна потребує українських робочих рук, та обіцяють змінити законодавство так, щоб заохотити українців не тільки працювати в Польщі, а й переїжджати туди всією родиною. До 2050 року Польщі потрібно буде мінімум 5 млн українців на постійне місце проживання [7].

Поляки в основному позитивно ставляться до українських заробітчан, але мають місце випадки, коли працедавці, які запрошують на сезонні роботи, не дотримуються своїх обіцянок і зобов'язань [14].

Кореспондент газети «Експрес» Соломія Цура побувала в Польщі і взяла інтерв'ю в деяких українських заробітчан.

Дозволю собі процитувати фрагменти статті, які можуть бути корисними для деяких заробітчан.

«... Це, напевне, помилка, – подумала я, коли вперше увійшла в кімнату, де мені запропонували жити. За сумісництвом це була і кухня,

і спальня, і ванна. Здутий паркет, на стінах цвіль, дерев'яні крісла – обдерті та поламані, а в старенькій газовій плиті працював усього один пальник. Особливо обережно довелося поводитись із розеткою. Один різкий рух – і вона вже назовні. Туалет – на іншому поверсі. І він... без дверей.

Я попробувала натякнути господарі, що так не можна поводитись із людьми, навіть якщо вони наймають. Вона зверхньо пирхнула.

... Поляки на приховують, чому наймають людей з України – їхні співвітчизники за такі гроші не хочуть працювати.

... Моя історія закінчилась не найкраще: я зламала ногу. З'ясувалось, що господиня страховку не оформила. Запропонувала мені купити собі квиток додому і була дуже не задоволена, що їй доведеться шукати нову робітницю.

У Польщу на заробітки я не поїду більше ніколи. У мене склалось непереборне враження, що нас тут мають за рабів. І це не лише моя думка, про це вголос казали всі, хто працював поруч зі мною.

Проте мій досвід – лише один із тисяч. Можливо, вам пощастить більше. Але, щиро кажучи, я в цьому сумніваюсь» [15].

Особливих коментарів це інтерв'ю, мабуть, не потребує. Деякі заробітчани, що не бажають терпіти порушень умов договору, принижень з боку роботодавців їхньої людської гідності, кидають роботу і шукають іншу.

Права українських заробітчан польські роботодавці часто порушують. У 2016 році до Державної інспекції праці українці подали 500 скарг, а за січень – вересень 2017 року – вдвічі більше. І, як вважає Л. Ясинчук, ця статистика однозначно занижена [16].

Наведені в таблиці 2 дані характеризують ситуацію з працевлаштуванням українців за кордоном у 2016 році. Але наміри українців швидко змінюються (табл. 3).

Таблиця 3

Результати опитування про наміри українців виїхати з метою
працевлаштування в інші країни, 2017 рік

№ з/п	Країна	Питома вага, %
1	Німеччина	23
2	Польща	22
3	Італія	10
4	США	9
5	Велика Британія	8
6	Чехія	7
7	Росія	6

Джерело: розроблено автором з використанням [6]

Кількість українців, які бажають працювати в Польщі, може скоротитись із 36 до 22 %. Для заробітчан ця країна втрачає привабливість. За ту ж роботу в Німеччині і скандинавських країнах платять у 2–3 рази більше. «Зарплата – від 70 тисяч гривень і більше. Робочий день – 12 годин, шість днів на тиждень. Вихідний – неділя. Основні обов'язки: збирання ягід у Швеції або Фінляндії. Головні вимоги до працівників: наявність закордонного паспорта, працьовитість, відсутність шкідливих звичок», – перелічують в оголошеннях.

Зарплата виплачується щодня в залежності від кількості зібраних ягід. Житлом та харчуванням забезпечують. Поселяють у двомісних кімнатах, є душ, туалет, кухня...

Таку роботу можна знайти в Іспанії та Естонії. В Іспанії за місяць обіцяють 800–900 євро. «Робочий день триває 8–12 годин. Проживання за рахунок роботодавця. На харчування виділяють один євро на день. Основні вимоги: актуальна віза мінімум на три місяці, гроші на дорогу в обидва кінці – це 150–180 євро» [17].

Зростає кількість заробітчан, які хочуть працювати в Німеччині. Їхня чисельність може досягти 23 %. Питома вага тих, хто бажає працювати в шести країнах ЄС, може досягти 63 %, тоді як частка працюючих у Росії може знизитись до 6 % (у 2016-му вона становила 25 %).

Громадяни України, які їдуть у Польщу та інші країни щоб заробити, економлять практично на всьому. І це при тому, що часто відпрацьовують зміни не по вісім, а по десять і навіть дванадцять годин. Тому вони намагались влаштуватись у ті компанії, що оплачують житло. Інші наймають кімнати або цілі будинки, в яких живуть по шість і більше осіб, інколи на одному ліжку позмінно сплять двоє працівників: один відпрацьовує свою зміну, другий відпочиває, і навпаки. Місце в кімнаті обходиться від 400 до 500 злотих на місяць. У невеликому містечку за 600–700 злотих можна орендувати навіть однокімнатну квартиру [8].

Міжнародна міграція – процес неоднозначний. Вона, звичайно ж, не визначається однією лише кількістю позитивних і негативних аспектів. Фундаментальним є якісний бік процесу, що дозволяє кожному громадянину більшою чи меншою мірою реалізувати права людини, вільно жити й працювати в тій країні, де він може зробити більший внесок у світове виробництво і власний добробут.

Неоднозначні наслідки міжнародної міграції і для самих мігрантів. Крім можливих вигод від отримання роботи, кращих умов праці та її оплати, мігранти несуть і певні втрати, пов'язані з проблемами:

- переїзду і облаштуванням на новому місці;
- найму на роботу;
- оплати праці;
- тривалості й режиму робочого дня;
- отримання освіти і підвищення кваліфікації;

- отриманням пенсій, допомоги та інших форм соціального забезпечення;
- адаптації до нової культури, мови, клімату тощо;
- медичного страхування і обслуговування та ін.

Незважаючи на багато проблем, що виникають у емігрантів тих чи інших країн, вигоди все-таки є категорією визначальною, а економічний аспект домінуючим.

Право на еміграцію, вільне переміщення, вибір місця проживання – це демократичне, цивілізоване право, гарантоване Декларацією прав людини, прийнятою ООН ще 1948 року, і багато українців його використовують.

ВИСНОВКИ

1. Польща гостро відчуває потребу в напливі робочої сили. Рівень безробіття в країні 2016 року був найнижчим у Європі – лише 8 %, тобто майже в усіх громадян Польщі є робота. При цьому мільйони поляків їдуть шукати краще життя в інші країни, зокрема в Англію, Німеччину, скандинавські країни.

2. Польща є однією з найбільш сприятливих країн ЄС для працевлаштування українських заробітчан. Спостерігається тенденція до зростання їхньої чисельності. За даними Державної агенції статистики, в країні офіційно працює близько 800 тисяч громадян України, а за неофіційними даними їх понад мільйон. Проте в найближчі роки кількість українців, які бажають працювати в Польщі, може скоротитись. Зростає кількість заробітчан, які хочуть працювати в Німеччині, скандинавських країнах, де заробітна плата в 2–3 рази вища, ніж у Польщі.

3. Щоб заохочувати українців не тільки працювати в Польщі, а й переїжджати туди родинами на постійне місце проживання, політики країни обіцяють у найближчі роки змінити закони, які стимулюватимуть ці процеси.

4. Приймаючи на роботу українських заробітчан, Польща не займається благодійністю. Польські чиновники визнають, що завдяки дешевій робочій силі з України Польща піднімає свою економіку. Окрім того, громадяни України відіграють певну роль і у внутрішній політиці держави. Наплив мігрантів дає привід польській владі аргументовано відмовляти у прийомі інших біженців – мусульман, проблеми з якими сьогодні змушені вирішувати країни Західної Європи.

5. Сьогодні Україна є світовим донором робочої сили, проте вона не має державної політики стосовно трудових мігрантів. Досить часто українські трудові мігранти або ті, хто має намір емігрувати, відчувають ставлення до себе як до зрадників Батьківщини. Але українці їдуть працювати в інші країни не за власним бажанням, а під тиском обставин. І опиняються перед законами інших країн, чужою

культурою, звичаями, без підтримки, безправними, беззахисними, позбавленими уваги і турботи своєї Батьківщини.

Жодна держава, зокрема й Україна, не повинна віддавати величезний, безцінний людський потенціал так легко, як це робить наша країна.

6. Щоб не стати жертвами шахраїв, українським заробітчанами слід дотримуватись певних застережень, що суттєво зменшить ризики їхнього працевлаштування в країні тимчасового перебування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. С. 384, 519.
2. Міжнародна економіка : навчальний посібник / Фомішин С. В., Рибчук А. В., Румянцев А. П. та ін. ; за ред. С. В. Фомішина. Львів : Новий світ – 2000, 2011. 446 с.
3. Вареник Н. Бизнес-еміграція // Зеркало недели. 2014. № 2. С. 9.
4. Боган І. П., Михасюк І. Р. Глобальна економіка : підручник. К. : Знання, 2007. С. 150–151.
5. Дмитрук Б. П. Міжнародна міграція: тенденції, причини, наслідки // Проблеми вдосконалення економіко-правової системи України на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства : тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2015. С. 189–192.
6. Рафал А. Работа физическая в склонной позиции // Итоги недели. 2017. № 37. С. 4.
7. Васюнець Н. Уже 10 000 000 // Експрес. 2017. № 45. С. 1, 3.
8. Романюк Е. Работа в Польше: экономия и кровать посменно // Итоги недели. 2017. № 5. С. 5.
9. Дудар В. Захист для заробітчанин // Експрес. 2016. № 54. С. 11.
10. Гнип Г. У Польщі заробляють від 15 до 25 гривень // Газета по-українськи. 2015. № 29. С. 8.
11. Польшин В. Польская община для украинцев // Итоги недели. 2015. № 29. С. 5.
12. Кучер І. Работа там: як не попастися на гачок // Експрес. 2017. № 18. С. 12.
13. Публика : журнал-газета. 2017. № 24. С. 3.
14. Дмитрук Б. П. Работа в Польщі: особливості працевлаштування і застереження від шахрайства // Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 19–20 квітня 2017 р. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2017. С. 17–21.
15. Цура С. Работа в Польщі. Не все так весело // Експрес. 2017. № 55. С. 12.
16. Ясинчук Л. Пане, віддайте мою зарплату! // Експрес. 2017. № 73. С. 16.
17. Вісянська К. Де платять більше? // Експрес. 2017. № 39. С. 12.

Дата надходження до редакції – 14.06.2017 р.